

Joanna Charytoniuk <https://orcid.org/0000-0003-2723-9129>
Uniwersytet w Białymstoku
e-mail: centrumfoki@gmail.com

Demetriusz z Faleronu czy Ptolemeusz I Soter? W poszukiwaniu pomysłodawcy Musejonu w Aleksandrii

Demetrius of Phalerum or Ptolemy I Soter?
In Search of the Originator of the Mouseion of Alexandria

Abstrakt

W dotychczasowej historiografii wskazuje się, że kluczową rolę w utworzeniu Musejonu w Aleksandrii odegrał filozof Demetriusz z Faleronu. Szczególnie istotne dla przedstawiania go jako twórcy tej instytucji była jego aktywność polityczna i intelektualna. Łączenie aktywności w obu tych sferach było charakterystyczne dla epoki końca IV i początku III w. p.n.e. Podobne cechy przejawiał również król Egiptu Ptolemeusz I Soter. W artykule przedstawiono Demetriusza z Faleronu i Ptolemeusza I Sotera właśnie w tym kontekście, bowiem obaj reprezentują ten styl kariery, z kolei ich rozwój intelektualny jest podobny, zatem każdy z nich mógł być twórcą idei Musejonu w Aleksandrii. Celem analizy jest przedstawienie argumentów świadczących o tym, że pomysłodawcą idei tej antycznej instytucji naukowej mógł być Ptolemeusz.

Abstract

Historiography to date has indicated that the key role in the creation of the Mouseion of Alexandria was played by the philosopher Demetrius of Phalerum. His political and intellectual activity was particularly important in presenting him as the creator of this institution. Combining activity in both of these spheres was characteristic of the period of the end of the 4th and the beginning of the 3rd century BC. The king of Egypt Ptolemy I Soter also displayed similar features. The article presents Demetrius of Phalerum and Ptolemy I Soter in this context, because both represent this style of career. Their level of intellectual development is also similar, so each of them could have been the creator of the idea of the Mouseion of Alexandria. The aim of the

analysis is to present arguments to prove that it may have been Ptolemy who originated the idea of this ancient scientific institution.

Słowa kluczowe: Musejon w Aleksandrii, Egipt, Demetriusz z Faleron, Ptolemeusz I Soter

Keywords: Mouseion of Alexandria, Egypt, Demetrius of Phalerum, Ptolemy I Soter

Już w antyku osoba, która przejawiała aktywność w wielu dziedzinach życia, uchodziła za wybitną. Przy czym należy pamiętać, że historiografowie początkowo opisywali głównie działalność polityczną, dopiero z czasem zaczęli doceniać i opisywać również inne sfery życia, w tym intelektualną. W epoce klasycznej od końca V i w IV w.¹ sfery kulturowe i polityczne zaczęły się przenikać. Politycy coraz częściej udzielali się intelektualnie i z drugiej strony coraz szersze grono intelektualistów brało udział w sprawach publicznych.

Przykładowo do grona wybitnych postaci z epoki archaicznej można zaliczyć Solona, który był zarówno politykiem, jak również poetą, jednak zapamiętany został głównie jako polityk². Z kolei powstały w V w. epigram nagrobny Ajschylosa wysławia jego walkę pod Maratonem i wymienia zasługi jako obywatela-żołnierza, nic natomiast nie mówi o tym, że był poetą³. Jednak już wiek później, gdy Sofoklesowi wystawiono posąg w teatrze, to stało się tak nie dlatego, że był strategiem, lecz z tego względu, iż był poetą. Pełniąc funkcję stratega i ciesząc się z tego powodu popularnością wśród obywateli, Sofokles zyskiwał jednocześnie poklask jako poeta. Innymi przykładami takich postaci są Perykles, Temistokles i Alkibiades – przywódcy ateńscy, którzy uczestniczyli w spotkaniach filozofów i poetów, a także angażowali się w różnorodne aktywności intelektualne⁴.

W IV w., zwłaszcza pod koniec tego stulecia, dostrzegalna jest zmiana. Aktywność intelektualna i edukacja nabierały coraz większego znaczenia w świa-

¹ Wszystkie daty w niniejszym artykule dotyczą dziejów przed Chrystusem, o ile nie zaznaczono inaczej.

² N.G.L. Hammond, *Dzieje Grecji*, Warszawa 1973, s. 221.

³ R.R. Chodkowski, *Życie Ajschylosa. Wstęp – przekład – komentarz*, „Roczniki humanistyczne” 1993, t. XLI, nr 3, 11 (dalej: *Życie Ajschylosa*); Atenajos, *Uczta mędrców*, ed. K. Bartol, J. Danielewicz, Poznań 2010, 14.627c (dalej: Atenajos, *Uczta mędrców*).

⁴ Plutarch, *Żywot Temistoklesa*, [w:] Plutarch, *Żywoty sławnych mężów*, ed. M. Brożek, T. Sinko, Wrocław 1955; Plutarch, *Żywot Peryklesa*, [w:] Plutarch, *Żywoty sławnych mężów*; Alkibiades – Platon, *Uczta*, t. W. Witwicki, Warszawa 1975, XXX-XXXVIII.

domości publicznej. Przez twardą skorupę polityki zaczęła przebijać się sfera intelektualna, która odgrywała coraz istotniejszą rolę. W tym kontekście warto przeanalizować życiorysy dwóch wybitnych postaci świata hellenistycznego związanych z dworem ptolemejskim początku III w. – Ptolemeusza I Sotera i Demetriusza z Faleronu, bowiem stanowią one charakterystyczny dla tej epoki typ kariery łączącej zaangażowanie w politykę i twórczość intelektualną. Ten trend w okresie hellenistycznym stanowił atrakcyjny styl życia publicznego. Zestawienie tych mężów stanu jest nieprzypadkowe, z kolei punktem stycznym ich biografii jest powstanie Musejonu w Aleksandrii.

Badacze współcześni na podstawie kilku przesłanek wskazali z ogromnym przekonaniem na Demetriusza z Faleronu jako pomysłodawcę idei tej instytucji. Demetriusz był filozofem i równocześnie piastował przez dekadę urząd polityczny w Atenach. Zgodnie z tradycją wywodził się z tak zwanej ateńskiej szkoły filozoficznej Arystotelesa, był uczniem Teofrasta. Pomógł swemu mistrzowi kupić ziemię pod ogród i w ten sposób miał stać się współtwórcą jego szkoły. Według apokryficznego źródła – *Listu Pseudo-Arysteasa*⁵ – Demetriusz związany był z Biblioteką w Aleksandrii. Biorąc to wszystko pod uwagę, badacze wysnuli wniosek, że był on twórcą idei Musejonu w Aleksandrii⁶. Tymczasem argumentacja ta jest dość wątpliwa, natomiast źródła nie dają dowodów takiej korelacji⁷.

⁵ *List Pseudo-Arysteasa*, komentarz i tł. M. Wojciechowski, „Studia Theologica Varsoviensia” 2002, nr 1, 9.

⁶ W 1972 r. Peter Marshall Fraser, autor dzieła o Aleksandrii ptolemejskiej, poruszył kwestie związane z powstaniem Biblioteki aleksandryjskiej i samego Musejonu. Jego zdaniem jest bardziej niż prawdopodobne, że Demetriusz z Faleronu, jako pośrednik idei perypateckiego Lykejonu, doradzał królowi Ptolemeuszowi w sprawie ufundowania Musejonu (P.M. Fraser, *Ptolemaic Alexandria*, t. I. *Text*, New York 1972, s. 315 oraz P.M. Fraser, *Ptolemaic Alexandria*, t. II. *Notes*, New York 1972, przyp. 67, 469). W ślad za Fraserem poszli między innymi Claude Mosse (*Demetrius of Phaleron: a philosopher in power?*, [w:] *Alexandria, third century B.C. The knowledge of the world in a single city*, ed. Ch. Jacob, F. de Polignac, Alexandria 2000, s. 81), Roy MacLeod (*Introduction: Alexandria in History and Myth*, [w:] *The Library of Alexandria. Centre of Learning in the Ancient World*, ed. R. MacLeod, Londyn-New York 2000, s. 2), Carlo Natali (*Aristotle. His Life and School*, Princeton 2013, s. 101) czy Robert Barnes (*Cloistered Bookworms in the Chicken-Coop of the Muses: The Ancient Library of Alexandria*, [w:] *The Library of Alexandria. Centre of Learning in the Ancient World*, ed. R. MacLeod, London-New York 2000, s. 62) – którzy powtarzają przedstawione przez Fräsera opinie i niektórzy są już w zasadzie pewni prawdziwości tej tezy.

⁷ Szersza analiza źródłowa na temat Demetriusza z Faleronu i jego domniemanego wpływu na powstanie idei Musejonu por. J. Charytoniuk, *Demetriusz z Faleronu a organizacja Musejonu w Aleksandrii*, „Studia Podlaskie” 2021, nr 29, s. 7-27.

Istnieje poważne zagrożenie, że badania oparte na przypuszczeniach nieznajdujących uzasadnienia w źródłach i zbudowane na fałszywej teorii, będą prowadzić do wypaczenia historii. Postać króla Ptolemeusza wydaje się być w tej kwestii bardzo niedoceniona, wszak był on żołnierzem z otoczenia Aleksandra III Macedońskiego, wybitnym politykiem, władcą, a także intelektualistą i autorem dzieła literackiego. Z tego względu warto przyjrzeć się życiorysom dwóch tytułowych postaci i przedstawić argumenty świadczące o tym, że Ptolemeusz sam mógł być pomysłodawcą idei Musejonu w Aleksandrii. Zarówno Ptolemeusz, jak i Demetriusz zanurzeni w świat polityki jednocześnie doceniali aktywność intelektualną w sferze publicznej, co więcej – w obu tych dziedzinach odnosili sukcesy. Obaj wpisywali się w ówczesnie pożądaną model ponadprzeciętnej osobowości. Czy zatem Ptolemeusz potrzebował w tej kwestii pomocy Demetriusza? Głównym celem artykułu jest próba udowodnienia, że król – właśnie ze względu na swoją wybitność – mógł bez pomocy osób trzecich być pomysłodawcą tego wyjątkowego stowarzyszenia uczonych w Aleksandrii.

Demetriusz

W pierwszej kolejności analizie zostanie poddana postać filozofa. Przyпуска się, że Demetriusz urodził się w połowie lub pod koniec lat 50. IV w.⁸ Pochodził z Faleronu, starego ateńskiego miasta portowego leżącego nieopodal Pireusu. Podstawowym, choć niepozbawionym błędów, źródłem wiedzy na temat życia Demetriusza jest dzieło zatytułowane *Żywoty i poglądy słynnych filozofów* Diogenesa Laertiosa, greckiego filozofa i historyka z III w. n.e.⁹ Zgodnie z jego przekazem Demetriusz *nie był szlachetnego pochodzenia, ponieważ jak mówi Faworinus w pierwszej księdze Pamiętników pierwotnie służył u Konona*¹⁰. Podobnie brzmi świadectwo Klaudiusza Eliana, rzymskiego pisa-

⁸ H.B. Gottschalk *Demetrius of Phalerum: A Politician among Philosophers and a Philosopher among Politicians*, [w:] *Demetrius of Phalerum. Text, Translation and Discussion*, ed. W.W. Fortenbaugh, E. Schutrumpf, London-New York 2000, s. 368. O dacie narodzin Demetriusza wnioskuje się na podstawie początku jego kariery politycznej, która według Diogenesa Laertiosa rozpoczęła się w 324 r. Zdaniem O'Sullivan można jednak uwzględnić dziesięcioletni margines różnicy; L. O'Sullivan, *The Regime of Demetrius of Phalerum in Athens, 317-307 BCE. A Philosopher in Politics*, Leiden-Boston 2009, s. 9.

⁹ Diogenes Laertios, *Żywoty i poglądy słynnych filozofów*, tł. I. Krońska, K. Leśniak, W. Olszewski przy współpr. B. Kupisa, Warszawa 2004, 5 (dalej: Diogenes Laertios).

¹⁰ Diogenes Laertios 5.75. Przypuszczenie o niewolniczym pochodzeniu wysnuć można również na podstawie informacji zawartych w *Księdze Suda* A429, gdzie imię Fanos (jako zdrobnienie Fanostratos) nadawane było niewolnikom. N.J. Sollenberger (*Diogenes Laertius' Life*

rza z III w. n.e., który w swoim dziele zatytułowanym *Opowiadki rozmaite* w rozdziale o niskim pochodzeniu królów i wodzów napisał: *o Demetriuszu z Faleronu mówiono, że był niewolnikiem urodzonym w domu Timoteosa i Konona*¹¹. Zdaniem Sollenbergera takie twierdzenie nie ma jednak uzasadnienia chronologicznego, gdyż, jeśli mowa jest o Kononie strategu ateńskim, który zmarł w 392 r., to urodzony znacznie później Demetriusz z oczywistych względów nie mógł być jego niewolnikiem. Badacz przypuszcza, że przypisywanie mu tak niskiego pochodzenia było jedynie mściwą plotką powstałą po zakończeniu jego politycznej kariery w Atenach¹². Niewolnikiem Konona mógł być natomiast ojciec Demetriusza, Fanostratos, ale co do tego nie ma pewności. Najprawdopodobniej, choć Demetriusz nie był niewolnikiem, to zgodnie z przekazem Atenajosa, autora z przełomu II i III w. n.e., żył we względnym ubóstwie¹³.

Jaki był Demetriusz z Faleronu? Już w starożytności dostrzegano jego liczne talenty oraz jego wybitność. Diogenes Laertios zwrócił uwagę na wykształcenie Demetriusza oraz na fakt, że był on uczniem Teofrasta¹⁴. Autor docenił płodność literacką zdolnego ucznia pisząc, że *będąc człowiekiem o wielkiej wiedzy i doświadczeniu [...] napisał więcej niż wszyscy niemal współcześni mu perypatetycy razem wzięci. Pisma jego traktują o historii, polityce, poetyce, retoryce, są wśród nich też przemówienia polityczne i dyplomatyczne, zbiór bajek Ezopowych i wiele innych*¹⁵. Zdaniem O'Sullivan Demetriusz był do tego stopnia ściśle

of Demetrius of Phalerum, [w:] *Demetrius of Phalerum. Text, Translation and Discussion*, ed. W.W. Fortenbaugh, E. Schutrumpf, London-New York 2000, s. 314) wskazał jednak na dowody przedstawione przez innego badacza F. Wehrli'ego, który na podstawie *Os Arystofanesa* (1220) oraz mowy Demostenesa przeciwko Afobusowi (29.23 i 58), dowodził, że imię Fanos było w rzeczywistości imieniem ludzi wolnych.

¹¹ Klaudiusz Elian, *Opowiadki rozmaite. Listy wieśniaków*, tł. M. Borowska, Warszawa 2005, 12.43. Przy tej okazji Elian wymienia również inne osoby, które mimo niskiego urodzenia zajmowały wysokie stanowiska. Lara O'Sullivan zauważyła jednak, że stwierdzenie Diogenesa Laertiosa o niskim pochodzeniu Demetriusza jest w pełni uzasadnione, gdyż należy on do pierwszego pokolenia w tej rodzinie, które zaangażowane było w życie polityczne. Jednocześnie stwierdziła, że jeśli jest jakiś związek z domem Konona, to mógł to być związek małżeński; L. O'Sullivan, *The Regime*, s. 9-10.

¹² N.J. Sollenberger, *Diogenes*, s. 315.

¹³ Atenajos, *Uczta mędrców*, 12.60.542f.

¹⁴ Diogenes Laertios 5.75. Zdaniem Sollenbergera Teofrast był jedynym nauczycielem Demetriusza; N.J. Sollenberger, *Diogenes*, s. 316.

¹⁵ Diogenes Laertios 5.80. Por. F. Montanari, *Demetrius of Phalerum on Literature*, [w:] *Demetrius of Phalerum. Text, Translation and Discussion*, ed. W.W. Fortenbaugh, E. Schutrumpf, New York 2000, s. 391; N.J. Sollenberger, *Diogenes*, s. 327. Lista dzieł Teofrasta przedstawiona

utożsamiany z Perypatem, że Diogenes włączył go w poczet przedstawicieli tego nurtu filozoficznego, pomimo że nigdy nie był on jego członkiem. Związek z intelektualistami był w Atenach kwestią obciążoną politycznie. Stało się tak z powodu osobistych powiązań poszczególnych filozofów z elitą macedońską, zatem charakterystykę Demetriusza jako perypatetyka należy oceniać w kontekście ówczesnej polityki i retoryki antyfilozoficznej¹⁶.

Szczegółowa analiza twórczości Demetriusza może wiele o nim powiedzieć. Mimo że brak jest jakichkolwiek wzmianek o momencie, w którym powstały poszczególne utwory, to można spróbować uporządkować je chronologicznie poprzez zestawienie ich tematyki z poszczególnymi etapami życia autora. Dzieła literackie mogły powstać w okresie, w którym Demetriusz dysponował czasem na pracę twórczą. Prawdopodobnie lata panowania w Atenach były swoistą przerwą, gdyż sprawy państwa były zbyt absorbujące, zatem twórczości literackiej najprawdopodobniej oddawał się przed 317 r. lub po 307 r.

Zanim Demetriusz doszedł do władzy, gdy był jeszcze uczniem Teofrasta, potencjalnie mógł napisać te dzieła, które tematyką najbardziej zbliżone były do zainteresowań jego mistrza i pozostałych perypatetyków. Są to prace podejmujące tematy społeczne, związane z codzienną egzystencją człowieka, jak np. *O starości*, *O chwili stosownej*, *O małżeństwie*, *O mniemaniu*, *O słusznej dumie*, *O zwyczajach*, *O losie*, *O wdzięczności*, *O zaufaniu*, *O miłości*¹⁷. Można przypuszczać, że w okresie ucześnień na wykłady Teofrasta również filozofia stała się obiektem jego fascynacji, stąd tak długa lista utworów poświęconych filozofii i historii oraz osobom związanym z tymi dziedzinami: *Faidondas*, *Maidon*, *Kleon*, *Sokrates*, *Artakserkses*, *Arystydes*, *Aristomachos*, *Zachęta do filozofii*, *Dionizjos*, *Mowa chalcydyjska*, *O Antyfaniesie*, *Wstęp historyczny*¹⁸.

Warto oddzielnie potraktować dzieło *O prawach* ze względu na określenie, którego w stosunku do Demetriusza użył w swoim dziele Jerzy Synkelos, mnich bizantyński z drugiej połowy VIII w. n.e. Otóż autor ten nazwał Demetriusza trzecim prawodawcą Aten¹⁹. Inne, tym razem wczesne źródło – *Mar-*

przez Diogenesa Laertiosa jest niemal czterokrotnie obszerniejsza od zaprezentowanej twórczości Demetriusza, ale możliwe, że nie wymienił wszystkich tytułów.

¹⁶ L. O'Sullivan, *The Regime*, s. 7.

¹⁷ Diogenes Laertios 5.80-81.

¹⁸ Diogenes Laertios 5.80-81.

¹⁹ Jerzy Synkellos, *Ecloga Chronographica*, [w:] *Demetrius of Phalerum. Text, Translation and Discussion*, ed. W.W. Fortenbaugh, E. Schütrumpf, New York 2000, s. 110. Zdaniem Jurewicza wartość danych historycznych jest różna i nierównomierna, ale okres wczesny, do narodzin Chrystusa, Synkelos potraktował dokładniej. Podstawowym źródłem wiedzy było dzieło

mor Parium – pozwala określić moment ustanowienia przez Demetriusza wspomnianych praw w Atenach na 317 r.²⁰ Są to dowody jego zainteresowań kwestiami prawnymi, politycznymi oraz ustrojowymi. Dzieło *O prawach* mogło powstać zarówno przed okresem panowania i w 317 r. stanowić punkt wyjścia dla prac ustawodawczych w Atenach, jak również podczas lub nawet po okresie panowania jako wynik doświadczenia zdobytego w trakcie prac legislacyjnych. Podobnie mogło być z dziełami *O ustroju politycznym*, *O Jończykach*, *O poselstwach*, *O pokoju*.

Z kolei dzieło *O dziesięcioletnich rządach własnych* Demetriusz z całą pewnością napisał po zakończeniu kariery politycznej w Atenach i jest ono raczej podsumowaniem jego rządów. Podobnie utwór pod tytułem *Oskarżenie Ateńczyków* powstał zapewne po okresie sprawowania funkcji namiestnika w Atenach i mógł być swego rodzaju głosem krytycznym wobec niewdzięczności Ateńczyków za zaangażowanie Demetriusza w sprawy państwa. Trudno uwierzyć, że mogłoby być inaczej. Władza sprawowana przez Demetriusza nad ludem, który ciężko go krytykuje, skazana byłaby na porażkę. Tymczasem, choć wspierana przez wojska macedońskie, trwała bezkonfliktowo aż dziesięć lat.

Praca związana z bajkami Ezopa miała charakter edytorski. Tego typu opracowanie dzieł literackich było znamienne dla późniejszej działalności intelektualistów w Musejonie aleksandryjskim oraz Bibliotece, gdzie katalogowano, porządkowano, kopiowano i edytowano dzieła literackie. Możliwe zatem, że dopiero będąc w Egipcie, Demetriusz zredagował ten wyjątkowy zbiór bajek Ezopowych²¹.

Szczególną grupę utworów stanowią te poświęcone Homerowi i jego dziełom: *O Iliadzie* (2 księgi), *O Odysei* (4 księgi), *O Homerze*²². Świadczą one o żywym zainteresowaniu Demetriusza początkami kultury greckiej i jej najważniejszym piewcą²³. Oprócz czci oddanej Homerowi w swej twórczości, zamiłowanie Demetriusza do poematów Homerowych miało odzwierciedlenie również w jego działalności publicznej w Atenach. Filozof zreformował zawody

historyczne Panodorosa, od którego zaczerpnął wiadomości o dziejach Egiptu i jego władcach; O. Jurewicz, *Historia literatury bizantyńskiej*, Wrocław 2007, s. 117.

²⁰ *Marmor Parium* B15-16, [w:] *Demetrius of Phalerum. Text, Translation and Discussion*, ed. W.W. Fortenbaugh, E. Schürtrumpf, New York 2000, s. 54.

²¹ Niewykluczone, iż ten edytorski charakter pracy nad tekstami miał swoje korzenie w Lykejonie. Mogłoby to świadczyć o zasługach Demetriusza dla kształtu i charakteru pracy w Musejonie i Bibliotece w Aleksandrii.

²² Diogenes Laertios 5.81.

²³ F. Montanari, *Demetrius of Phalerum on Literature*, s. 391-392.

literackie związane z postacią oraz spuścizną Homera i w ten sposób krzewił wśród rodaków pamięć o wielkim poecie²⁴. Zainteresowanie Demetriusza twórczością Homera widoczne jest również w wielu źródłach pisanych. Warto poddać analizie przekazy zachowane w dziełach Atenajosa i Eustacjusza w dwóch zasadniczych wymiarach: pierwszy dotyczy sposobu przedstawiania postaci, drugi informacji o wprowadzeniu homerystów do teatru.

Atenajos podał za Antygonem z Karystos, że Kassander znał większość poematów Homera na pamięć i żywił ponadprzeciętne zamięłowanie do jego twórczości. Podobno posiadał własnoręcznie napisane kopie *Iliady* i *Odysei*²⁵. Niemal tożsamy przekaz znajduje się w dziele Eustacjusza, bizantyńskiego teologa, historyka i filologa z XII w. n.e. Jego opis jest jednak nieco bogatszy. Eustacjusz wymienił Aleksandra Wielkiego jako wielkiego miłośnika poematów Homera oraz – podobnie jak Atenajos – Kassandra, który jego zdaniem tak bardzo kochał twórczość tego poety, że większość tekstów potrafił recytować z pamięci. Co niezwykle istotne, Eustacjusz stwierdził, że podobną miłością do twórczości Homerowej pałał Demetriusz, którego autor wymienił obok królów macedońskich, co z pewnością nobilituje ateńskiego filozofa i jest dowodem uznania.

Według Atenajosa *to, że rapsodowie byli też nazywani homerystami, potwierdza Arystokles w utworze O chórach tanecznych. A tych, których obecnie nazywa się homerystami, pierwszy wprowadził do teatrów Demetriusz z Faleronu*²⁶. W podobny sposób przedstawił to wydarzenie Eustacjusz²⁷. Jest to unikatowa informacja, wskazująca z dużą dokładnością moment wprowadzenia tej grupy artystów na scenę teatralną. Obaj autorzy podkreślają aktywność Demetriusza na rzecz intelektualistów²⁸.

Zdaniem Kotlińskiej-Tomy tak późne testimonium może budzić zastrzeżenia co do wiarygodności, ale źródłem dla tej informacji Eustacjusza mogło być

²⁴ Atenajos, *Uczta mędrców*, 542e.

²⁵ Co ciekawe Atenajos wymienił dodatkowo niejakiego Larensiosa, w porównaniu z którym, zdaniem autora, zamięłowanie Kassandra do twórczości Homera było niczym; Atenajos, *Uczta mędrców*, 14.12.

²⁶ Atenajos, *Uczta mędrców*, 14.12.620b.

²⁷ Eustacjusz z Tesaloniki, *Commentarii ad Homeri Iliadem*, 24.482, [w:] *Demetrius of Phalerum. Text, Translation and Discussion*, ed. W.W. Fortenbaugh, E. Schütrumpf, New York 2000, s. 104.

²⁸ L. O'Sullivan, *The Regime*, s. 183-184. Wcześniej miejscem przedstawień aktorskich musiała być ulica, agora lub inne miejsce publiczne, gdzie przechodnie mogli podziwiać występy homerystów; por. A. Kotlińska-Toma, „*Simus Ergo Hilares*” *Słów kilka o poematach epickich w interpretacji homerystów*, „*Symbolae Philologorum Posnaniensium*” 2010, nr XX/2, s. 9.

dzieło Atenajosa, co tłumaczy tak duże podobieństwo obu przekazów²⁹. Cechą charakterystyczną epoki hellenistycznej była profesjonalizacja w różnych dziedzinach. Wyodrębnienie tego gatunku mimicznego ponad pozostałe świadczy o prohomeryckim trendzie obecnym w tej epoce. Tak właśnie było z tym rodzajem rapsodów, gdyż ograniczyli oni swój repertuar do epiki bohaterskiej i w ten sposób stali się artystami wyspecjalizowanymi w tej tematyce³⁰. Zdaniem Kotlińskiej-Tomy wprowadzenie do teatrów homerystów należy rozumieć także jako potwierdzenie finansowania ich występów z pieniędzy publicznych³¹. Bez wątpienia zatem Demetriusz istotnie przyczynił się do rozwoju sztuki teatralnej w Atenach.

Plodność literacka oraz aktywność w sferze kulturowej nie były jedynymi atrybutami Demetriusza. Cynceron dostrzegał w jego życiu coś ponad samą twórczość literacką i intelektualną, a mianowicie połączenie tych zainteresowań z działalnością polityczną. Zdaniem Cyncerona: *jak dotąd – nikomu spośród Greków nie przytrafiło się, by pracował równocześnie w obydwu tych kierunkach, doskonaląc się zarówno w wygłaszaniu publicznych mów, jak i w dziedzinie spokojnych rozważań; chyba że do tego grona zaliczymy może Demetriusza z Faleronu, wnikliwego myśliciela, a zarazem mówcę, niezbyt porywającego co prawda, lecz na tyle przyjemnego, iż można w nim rozpoznać ucznia Teofrasta*³². Cynceron postawił Demetriusza za wzór człowieka myśli i czynu³³. Podobnie o łączeniu przez Demetriusza zainteresowań politycznych i intelektualnych napisał również Elian: *Byli i tacy filozofowie, którzy mieszały się do polityki i nie zadowalali się spokojnym życiem, poświęconym doskonaleniu umysłu*³⁴. Na podstawie tych słów można wnioskować, że taka postawa była rzadko spotykana i dotyczyła jedynie utalentowanych osób³⁵.

²⁹ A. Kotlińska-Toma, „*Simus Ergo Hilares*”, s. 14.

³⁰ Ibidem, s. 13.

³¹ Ibidem, s. 7, 15.

³² Marcus Tullius Cicerone, *O państwie. O prawach. O powinnościach. O cnotach*, Warszawa 1960, 1,3 (dalej: Cynceron). Por. H.B. Gottschalk *Demetrius*, s. 368.

³³ Cynceron w tym kontekście napisał o sobie: *Jak wielkie postępy ja sam zrobiłem w jednej i drugiej dziedzinie, niech osądzą inni; pewne jest jedno: żem zajmował się obydwoma*; Cynceron 1.3-4.

³⁴ Elian 3.17. Por. Jerzy Synkelos, *Ecloga Chronographica*, s. 110.

³⁵ Nie można bezkrytycznie zgodzić się ze stwierdzeniem Cyncerona, że żadnemu spośród Greków nie udało się wcześniej osiągnąć tej symbiozy między aktywnością polityczną i intelektualną. Zapewne takie sformułowanie jest zabiegiem retorycznym mającym na celu jeszcze większe wyniesienie Demetriusza na piedestał chwały. Wspomniany już wcześniej Klaudiusz

W 317 r. Demetriusz, z namaszczenia Kassandra, stanął na czele Aten jako epimeletes³⁶. Pomimo bogatych zdolności intelektualnych w opinii publicznej Demetriusz nie był wybitnym przywódcą. Zdaniem autorów starożytnych jakkolwiek szkoła Arystotelesa wychowała go na płodnego twórcę dzieł literackich, to jednak nie stworzyła z niego przywódcy politycznego. Uchodził raczej jedynie za poprawnego polityka i administratora³⁷. Taka ocena mogła wynikać z kilku względów. Możliwe nawet, że nie była podyktowana brakiem zdolności przywódczych czy brakiem odpowiednich umiejętności. Gottschalk podkreślił, że polityka Demetriusza odnosiła sukcesy w ograniczonym zakresie. Jest w tym sporo racji. Demetriusz zdobył władzę dzięki poparciu wojsk macedońskich i okolicznościom politycznym, w jakich znajdowały się Ateny w 318 r., nigdy natomiast nie zdobył serc i umysłów Ateńczyków³⁸. Jak wiadomo, Demetriusz urodził się w demokratycznych Atenach, ale sympatyzując ze stronnictwem macedońskim, niejako sprzeniewierzył się rodzimej tradycji. Stephen Tracy podkreślił, iż Demetriusz, będąc filozofem nie wzbudzał wśród współobywateli zaufania, gdyż filozofów odwiecznie podejrzewano o postawę antydemokratyczną³⁹.

Demetriusz w czasie swoich rządów w Atenach wiele zmienił. Zdaniem Gottschalka plan reform przez niego wprowadzonych mieścił się w trzech kategoriach: spraw dotyczących ustroju, spraw społecznych oraz rachunkowych i administracyjnych⁴⁰. W rezultacie tych działań Ateny stały się podobno oazą spokoju i dobrobytu w niespokojnych czasach na zewnątrz targanych konfliktami wywołanymi walką o wpływy po śmierci Aleksandra Wielkiego. Deme-

Elian w jednym z rozdziałów wymienił przy Demetriuszu cały szereg równie wybitnych bądź wybitniejszych postaci co Demetriusz: Zeleukos, Charondas, Archytas, Solon, Bias, Tales, Chilon, Pittakus, Kleobulos, Anaksymander, Ksenofont, Platon, Sokrates, Arystoteles.

³⁶ H.B. Gottschalk *Demetrius*, s. 369. Powiązania między szkołą perypatetycką a domem Antypatra mogły działać na korzyść Demetriusza w 317 r., zachęcając Kassandra do powierzenia mu Aten. Jednocześnie powiązania te były ostatecznie zagrożeniem, ponieważ mogły zostać wykorzystane przez przeciwników Macedonii w Atenach; L. O'Sullivan, *The Regime*, s. 204-205.

³⁷ H.B. Gottschalk *Demetrius*, s. 380.

³⁸ Ibidem.

³⁹ S.V. Tracy, *Demetrius of Phalerum: Who was He and Who was He Not?*, [w:] *Demetrius of Phalerum. Text, Translation and Discussion*, ed. W.W. Fortenbaugh, E. Schutrumpf, London-New York 2000, s. 334; L. O'Sullivan, *The Regime*, s. 204. Tradycja antysokratejska sprzyjała wykorzystaniu filozofii, jako narzędzia kalumnii przeciwko Demetriuszowi. Co więcej ateńskie szkoły filozoficzne, a w szczególności Lykejon Arystotelesa, pielęgnowały bliskie związki z dworem macedońskim przez całą drugą połowę IV w.

⁴⁰ Szerzej na ten temat patrz: H.B. Gottschalk *Demetrius*, s. 370-371.

triusz pełniąc funkcję epimeletesa nie tylko wprowadził nowe prawa, ale też inwestował w wydarzenia publiczne o charakterze kulturalnym wprowadzając do teatru wspomnianych już wcześniej homerystów.

Zdaniem Gottschalka filozofia była punktem stycznym prywatnych i politycznych interesów Demetriusza⁴¹. W czasach swych rządów nadal utrzymywał kontakt ze swoim mistrzem. Ich relacja oparta była na okazywaniu sobie wzajemnego wsparcia. Według przypuszczeń Tracy'ego Teofrast był ważnym doradcą Demetriusza zwłaszcza w kwestii tworzenia praw⁴², natomiast Demetriusz udzielił Teofrastowi wsparcia w nabyciu ogrodu na założenie szkoły filozoficznej⁴³. Przywołani we wstępie badacze sądzą, że Demetriusz w ten sposób współtworzył tę szkołę filozoficzną. Czy jednak pomoc w nabyciu ziemi jest tym samym, co współtworzenie szkoły? Ta błędna interpretacja prowadzi do równie fałszywych wniosków oraz dalekosiężnych nadinterpretacji. Niektórzy poprzez analogię do tych opisów sądzą bowiem, że Demetriusz był nie tylko współtwórcą tak zwanej szkoły filozoficznej Teofrasta, ale również pomysłodawcą Musejonu aleksandryjskiego w Egipcie. Wielu zasług Demetriuszowi nie można odebrać, gdyż zapisał się złotymi zgłoskami w dziejach, jednak zachowane źródła nie świadczą ani o tym, że współtworzył szkołę Teofrasta, ani o tym, że był pomysłodawcą Musejonu. Są to jedynie przypuszczenia. Niemniej jednak Demetriusz w czasie swego panowania w Atenach wyraźnie wspierał środowisko intelektualistów, czego dowodem jest nie tylko pomoc udzielona Teofrastowi, ale również innym filozofom takim, jak Ksenokrates, Teodoras „Ateista“ i Krates Cynik⁴⁴. Sympatia ta wynikała niewątpliwie z faktu, że Demetriusz szczerze się z nimi utożsamiał.

W nawiązaniu do tej aktywności warto przywrócić się wydarzeniom, które nastąpiły po odejściu Demetriusza od władzy. Otóż zdaniem O'Sullivan w Atenach jego panowanie było tyranią negatywnie ocenianą przez obywateli, natomiast do jego obalenia doprowadziło publiczne niezadowolenie. W 307/6 r. w Atenach zapanowała postawa wroga intelektualistom, co znalazło odzwierciedlenie we wprowadzonym w tym czasie prawie Sofoklesa z Sunium

⁴¹ Ibidem, s. 371.

⁴² S.V. Tracy, *Demetrius of Phalerum: Who was He and Who was He Not?*, s. 341.

⁴³ Diogenes Laertios 5,72. Jak wiadomo Teofrast był metojkiem i nie miał prawa posiadania ziemi w Attyce, dlatego pomoc w tej kwestii była mu niezbędna. Por. H.B. Gottschalk *Demetrius*, s. 368; S.V. Tracy, *Demetrius of Phalerum: Who was He and Who was He Not?*, s. 341.

⁴⁴ Diogenes Laertios 2,101, 4,14, 6,90; Atenajos, *Uczta mędrców*, 10.19 422c-d. Por. H.B. Gottschalk *Demetrius*, s. 371.

zabraniającym zakładania szkół filozoficznych bez zgody zgromadzenia ateńskiego. Niepodporządkowanie się temu prawu groziło karą śmierci, więc wielu filozofów opuściło wówczas Ateny⁴⁵. Zarzuty stawiane Arystotelesowi, Teofrastowi, Demetriuszowi i Teodorowi mogą ujawniać bardziej złożony temat, w którym oskarżyciele starali się połączyć tych filozofów wspólnym wątkiem bezbożności ze sprawą macedońską, a w szczególności z domem Antypatera i Cassandra. Demochares, Hagnonides i Demofil być może insynuowali, że brak szacunku dla tradycji ateńskich szedł w parze z chęcią dostosowania się do macedońskich interesów i że cechy te można było znaleźć szczególnie wśród osób o skłonnościach filozoficznych⁴⁶. Uderzenie w grupę filozofów jest dowodem, że filozofowie zaczęli stanowić odrębną grupę społeczną, a z drugiej strony może sugerować wyjątkową aktywność Demetriusza na ich rzecz. Demetriusz wspierał nie-Ateńczyków, bowiem filozofowie, którym spłacał długi i w inny sposób wspierał ekonomicznie, byli metojkami. Również to mogło budzić niechęć rodzimych Ateńczyków. Istotne jest to, że Demochares, jeden z najbardziej zagorzałych krytyków Demetriusza, opowiedział się za prawem Sofoklesa i jasne jest, że sednem jego argumentacji było oczernianie filozofów, zwłaszcza w dziedzinie polityki. Identyfikacja Demetriusza jako filozofa jest zatem kluczowa dla większości zachowanej propagandy jego krytyków⁴⁷.

Te dwie kwestie, aktywność Demetriusza na rzecz filozofów oraz wprowadzenie przez Ateńczyków prawa Sofoklesa po jego odejściu z Aten, pozwalają wnioskować, że jego udział w dziedzinie filozofii był znaczny. Jest to wyraźny moment narodzin tożsamości filozofów jako odrębnej grupy społecznej, zaś prawo Sofoklesa było próbą zdobycia nad nią kontroli. W tym okresie aktywność filozofów była realna i intensywniejsza niż dotychczas. Poprzez wprowadzenie prawa Sofoklesa proces instytucjonalizowania się środowisk filozoficznych został chwilowo zahamowany, jednak w ciągu roku zablokowano i cofnięto tę uchwałę, co może świadczyć o uznaniu pełnej odrębności filozofów⁴⁸.

⁴⁵ L. O'Sullivan, *The Law of Sophocles and the Beginnings of Permanent Philosophical Schools in Athens*, „Neue Folge” 2002, t. 145, s. 251-252. Diogenes Laertios 5.76-77 opisał te wydarzenia następującymi słowami: *Mimo że Demetriusz cieszył się szacunkiem u Ateńczyków, nie oszczędziła go wszystko pożerająca zazdrość. Znaleźli się wrogowie, którzy oskarżyli go publicznie i uzyskali wyrok skazujący go na śmierć – zaocznie, ponieważ Demetriusz był wówczas poza Atenami. [...] Favorinus utrzymuje, że lata, w których nasz Demetriusz był archontem, nazwano okresem bezprawia.*

⁴⁶ L. O'Sullivan, *The Regime*, s. 206.

⁴⁷ Ibidem, s. 204.

⁴⁸ Ibidem, s. 204-205.

Panowanie Demetriusza wspierane było militarnie przez wojska macedońskie, Ateny zaś nie miały żadnego wpływu na politykę zewnętrzną. Wkrótce w 307 r. na wybrzeże attyckie przybył ze swoją flotą syn Antygonosa, Demetriusz (przyszły Poliorketes), który ogłosił chęć wyzwolenia Aten. W związku z tym Demetriusz z Faleronu opuścił Ateny i przebywał w pobliskich Tebach aż do śmierci swojego protektora. Śmierć Kassandra w 297 r. zniweczyła jego marzenia o powrocie do władzy⁴⁹. Demetriusz udał się do Egiptu, o czym świadczy kilka źródeł. Diogenes napisał za Hermipposem, że *po śmierci Kassandra Demetrius [z Faleronu], lękając się Antigonosa, udał się do Ptolemeusza Sotera i tam przez pewien czas przebywał*⁵⁰. Z kolei Elian napisał, że *Demetriusz z Faleronu doskonale zarządzał Atenami, dopóki nie wygnała go stamtąd wrodzona Ateńczykom zawiść. Udał się wówczas do Egiptu na dwór Ptolemeusza i tam też został prawodawcą*⁵¹. Wybór tego miejsca nie był przypadkowy, ale zdeterminowany okolicznościami politycznymi. Zdaniem badaczy Ptolemeusz już wcześniej przejawiał sympatię w stosunku do wychowanków ateńskiej szkoły perypatetyków, a dodatkowo był naturalnym oponentem politycznym Antygonosa i jego syna Demetriusza Poliorketes⁵². Zdaniem Diogenesa Laertiosa Demetriusz będąc w Egipcie *doradzał między innymi Ptolemeuszowi, aby zabezpieczył następstwo tronu dzieciom, które miał z Eurydyką*⁵³.

Ptolemeusz

Filip II Macedoński do najbliższego otoczenia swego syna, Aleksandra III, dopuszczał młodzieńców jedynie z elitarnych rodów. Do tego wąskiego grona król przyjął również Ptolemeusza, który bliską relację z Argeadami zawdzięczał swojej matce, Arsinoe. Zdaniem Satyrosa z Kallatis pochodziła ona z dynastii Argeadów i była potomkinią Aleksandra I Macedońskiego⁵⁴. Sama będąc szlachetnie urodzoną Macedonką, poślubiła Lagosa, przedstawiciela rodu niższej rangi. Niskie urodzenie Lagosa było już w starożytności przedmiotem anegdot. W jednej z nich Plutarch opisał rozmowę Ptolemeusza [gramatyka], który,

⁴⁹ S.V. Tracy, *Demetrius of Phalerum: Who was He and Who was He Not?*, s. 343. Por. H.B. Gottschalk *Demetrius*, s. 372.

⁵⁰ Diogenes Laertios 5.78.

⁵¹ Elian 3.17. Por. Jerzy Synkellos, *Ecloga Chronographica*, s. 110.

⁵² H.B. Gottschalk *Demetrius*, s. 372; L. O'Sullivan, *The Regime*, s. 204.

⁵³ Diogenes Laertios 5.78.

⁵⁴ Satyros aus Kallatis, *Sammlung der Fragmente mit Kommentar*, ed. S. Schorn, Bazylea 2004, frg. 39.

wyśmiewając pewnego uczonego z powodu jego ignorancji, spytał go, kto jest ojcem Peleusa. Uczony zaś odparł, że odpowie, jak ten pierwszy zdradzi, kto był ojcem Lagosa i w ten sposób podkreślił jego niskie pochodzenie⁵⁵.

Inna legenda głosi, że biologicznym ojcem Ptolemeusza był Filip II, natomiast Arsinoe poślubiła Lagosa, będąc już brzemienną⁵⁶. Ciekawym argumentem przedstawionym przez Heckel'a dementującym to przypuszczenie jest fakt, że Ptolemeusz pisząc swoją *Historię*, co najmniej 18 razy posłużył się patronimicznym *Lagos* na określenie swojego pochodzenia. Jeśli Ptolemeusz publicznie uznałby Filipa II za swojego ojca przed napisaniem dzieła, dlaczego miałby później zmienić zdanie i ponownie przyjąć Lagosa przy tworzeniu swego dzieła? Heckel sądzi zatem, że Ptolemeusz nigdy nie twierdził, że jego ojcem był Filip II⁵⁷. Argumentacja Heckel'a jest przekonująca. Możliwe natomiast, że po śmierci Aleksandra Ptolemeusz lub jego potomkowie posługiwali się plotką o pochodzeniu od Filipa dla celów politycznych.

Rodzinną miejscowością Ptolemeusza była leżąca we wschodniej części Macedonii Erdea, w której spędził swoje dzieciństwo wraz z rodziną⁵⁸. Carney dowodzi, że we wczesnej edukacji arystokratycznych dzieci aktywnie uczestniczyła matka, która uczyła swoje potomstwo czytać i pisać⁵⁹. Podobnie było w przypadku młodego Ptolemeusza. Prawdopodobnie w 353 r. jako nastolatek wraz z rodzicami przeniósł się do Pelli, gdzie przyjęto go do grona szlachetnie urodzonych młodzieńców zwanych *basilikoi paides*⁶⁰. Ptolemeusz wraz z innymi chłopcami macedońskimi otrzymywał dużo surowsze wychowanie, niż rówieśnicy z obszarów greckich położonych na południe od Olimpu. Najważniejszym

⁵⁵ Zdaniem Heckela historia ta jest prawdopodobnie apokryficzna i napisana w duchu innych anegdot o nierozważnych odpowiedziach udzielanych następcom Aleksandra przez intelektualistów; W. Heckel, *Ptolemy: A Man of His Own Making*, [w:] *Ptolemy I Soter. A Self-Made Man*, red. T. Howe, New York-London 2018, s. 2.

⁵⁶ Kurcjusz Rufus 9.8.22. Por. Pauzaniusz 1.6.2; Kallistenes *Historia Aleksandra* 3.32.9; *Suda* L 25 oraz E 74.

⁵⁷ W. Heckel, *Ptolemy*, s. 2.

⁵⁸ Flawiusz Arrian, *Wyprawa Aleksandra Wielkiego*, tł. H. Gesztoft-Gasztołd, Wrocław 2004, 6.28.4, 18.5 (dalej: Arrian, *Wyprawa Aleksandra Wielkiego*). Por. I. Worthington, *Ptolemy I. King and Pharaoh of Egypt*, New York 2016, s. 9.

⁵⁹ E.D. Carney, *King and Court in Ancient Macedonia. Rivalry, Treason and Conspiracy*, Swansea 2015, s. 191.

⁶⁰ Przypuszcza się, że szkolenie w ramach tej grupy w otoczeniu króla dotyczyło chłopców w wieku od 14 do 18 lat. Ptolemeusz rozpoczął swoją karierę wojskową, gdy Aleksander miał zaledwie 3 lata, był zatem ponad dziesięć lat od niego starszy.

obowiązkiem członków grupy *basilikoi paides* było służenie królowi podczas wypraw, dlatego solidne wojskowe wyszkolenie było absolutną koniecznością. Młodych chłopców uczono jazdy konnej, walki i posługiwania się bronią, a także polowania na dziką zwierzynę, taką jak dziki, lisy, ptaki, nawet lwy⁶¹. Nikogo nie ominęła ta szkoła życia, również następców tronu. Najbardziej spektakularną demonstracją zdobywania przez młodych chłopców wymienionych umiejętności była scena ujeżdżenia Bucefała przez młodego Aleksandra⁶².

Istotnym elementem edukacyjnym Ptolemeusza była obecność Arystotelesa na dworze Filipa II. Król w 343 r. sprowadził do Miezy tego wybitnego filozofa, który przez trzy lata nauczał młodego Aleksandra⁶³. Możliwe, że Ptolemeusz uczył na lekcje Arystotelesa, ale nie ma na to dowodów. Nawet, jeśli nie miał z nim bezpośredniej styczności, to z pewnością jego nauka wywierała wpływ na Ptolemeusza za pośrednictwem Aleksandra. Biorąc pod uwagę fakt, że w późniejszym okresie Ptolemeusz napisał dzieło literackie, o którym jeszcze będzie mowa, to jego przygotowanie intelektualne musiało być znaczne. Choć nie ma na to bezpośrednich świadectw, można przypuszczać, że również w tym okresie miał możliwość kontynuować edukację⁶⁴. Istotne jest to, że Ptolemeusz właśnie w tym okresie miał możliwość poznać zasady funkcjonowania musejonu i szeroko pojętego towarzystwa filozoficznego, długo zanim poznał Demetriusza z Faleronu. Zdaniem Strabona *Arystoteles uczył królów egipskich zakładania biblioteki*⁶⁵, więc można przypuszczać, a nawet mieć pewność, że Arystoteles miał w tym względzie duży wpływ na przyszłego władcę Egiptu.

⁶¹ I. Worthington, *Ptolemy I*, s. 16. Macedończycy mieli różne zwyczaje inicjacyjne, przykładowo żaden mężczyzna nie mógł zasiąść do uczty dopóki nie przebił włócznią dzika przemierzającego Macedonię. Nie mógł przy tym użyć sieci, która by go uwięziła. Por. E.D. Carney, *King and Court*, s. 191-192.

⁶² Plutarch, *Żywot Aleksandra* 6.1-5. Por. E.D. Carney, *King and Court*, s. 192. Praktyka sprowadzania intelektualistów na dwór w celach edukacyjnych nie była pomysłem Filipa. Również w ten sposób edukował się Epaminondas, u którego na dworze Filip przebywał w swej młodości i miał możliwość zaobserwować praktykę sprowadzania intelektualistów na dwór; S. Tufano, *A New Hypothesis on Aristoxenus' Words and the Birth of the Legend of Epaminondas*, „Eos” 2023, vol. 110, s. 3.

⁶³ L. O'Sullivan, *The Regime*, s. 204. Filip ofiarował Arystotelesowi posiadłości na terenie Macedonii.

⁶⁴ A. Bouché-Leclercq, *Histoire des Lagides*, Paris 2007, s. 3. Poświadczono źródłowo są jedynie informacje o tym, że Ptolemeusz przebywał w Pelli. Będąc w wieku 18 lat Ptolemeusz wraz z innymi doradcami nakłonił Aleksandra do podjęcia niesłusznej decyzji, za co Filip II ukarał sprawców wygnaniem z Pelli.

⁶⁵ Strabon 13.1.54.

W ostatnim roku szkolenia w 349/348 r. Ptolemeusz wziął udział w inwazji Filipa na Chalkydikę. Zapewne w tym czasie zaimponował królowi, skoro ten wybrał go na towarzysza (*betairos*) młodego następcy tronu⁶⁶. Po śmierci Filipa, podczas wielkiej wyprawy Aleksandra na wschód, początkowo kariera wojskowa i polityczna Ptolemeusza była raczej skromna w porównaniu z karierą innych towarzyszy z otoczenia Aleksandra. Po raz pierwszy Ptolemeusz dowodził w wieku czterdziestu lat u Bram Perskich w 331 r.⁶⁷ Jednak, zdaniem Heckela, odegrał tam rolę niewielką, epizod zaś ten był pomijany przez historyków i zachował się jedynie w przekazie Arriana⁶⁸. Dla niniejszego wywodu istotne jest, że Aleksander kontynuował tradycję patronatu królewskiego podczas swojej wyprawy⁶⁹, albowiem uczestniczyli w niej również intelektualiści tacy, jak przykładowo Kalikrates, zatem dla Ptolemeusza była to wspaniała okazja do uzupełnienia wiedzy. W Egipcie ten wzorzec patronatu królewskiego Ptolemeusz rozwinął na niespotykaną wcześniej skalę.

Niepodważalnym sukcesem było dołączenie Ptolemeusza do zacnej grupy somatofylaków – straży przybocznej Aleksandra⁷⁰. Możliwym kryterium wyboru do tej funkcji była osobista relacja z królem⁷¹. Najbliżsi strażnicy musieli cieszyć się ogromnym zaufaniem, wszak to oni strzegli bezpieczeństwa króla. Jednak w tym przypadku prawdopodobnie istotniejsza od bliskiej relacji z królem okazała się przeszłość wojskowa Ptolemeusza, właściwie jej brak. To ta czysta karta zasług powodowała, że wydawał się on bezpiecznym kandydatem na nowego strażnika przyboczego, bowiem zaufanie Aleksandra do jego oficerów w tym okresie słabło i wybór Ptolemeusza wydawał się stosunkowo najmniej ryzykowny⁷². Kurcjusz Rufus, historyk z I w. n.e., opisał w swoim dziele dwa istotne epizody związane z pełnieniem przez niego tej funkcji. Pierwszy związany był z kłótnią Aleksandra z Klejtosem Czarnym podczas uczty w Marakandzie⁷³,

⁶⁶ Przyjaźń Ptolemeusza i Aleksandra trwała do końca życia. Plutarch, *Żywot Aleksandra* 10.4. Por. I. Worthington, *Ptolemy I*, s. 15.

⁶⁷ Arrian, *Wyprawa Aleksandra Wielkiego*, 3.18.9. Por. W. Heckel, *Ptolemy*, s. 3-6.

⁶⁸ Arrian, *Wyprawa Aleksandra Wielkiego*, 3.18.9. Por. Heckel W. Heckel, *Ptolemy*, s. 3.

⁶⁹ Kalikratesa.

⁷⁰ Arrian *Wyprawa Aleksandra Wielkiego*, 3.27.5. Ptolemeusza wybrano w miejsce innego somatofylaka, Demetriusza, którego stracono za spiskowanie przeciw królowi.

⁷¹ Mimo, że Ptolemeusz był bliskim towarzyszem Aleksandra, to nie został wymieniony wśród przyjaciół i oficerów, którzy doradzali królowi w kwestii Filotasa.

⁷² Arrian, *Wyprawa Aleksandra Wielkiego*, 3.27.4. Por. W. Heckel, *Ptolemy*, s. 4, 9.

⁷³ Kwintus Kurcjusz Rufus, *Historia Aleksandra Wielkiego*, tł. L. Winniczuk, Warszawa 1976, 8.1.45, 48 (dalej: Kurcjusz Rufus). Kłótnia skończyła się zabiciem Klejtosa przez Aleksandra w 328 r.

drugi zaś związany był z ostrzeżeniem króla przed spiskiem Hermolaosa⁷⁴. Ptolemeusz niewątpliwie stanął na wysokości zadania i w obu przypadkach udowodnił swoją lojalność, wierność i oddanie Aleksandrowi.

Autorzy starożytni wymienili kilka osiągnięć wojennych Ptolemeusza. Zdaniem Kurcjusza w Indiach zdobył on najwięcej miast, Aleksander zaś największe⁷⁵. Z kolei Arrian napisał⁷⁶, że był on jednym z trierarchów floty w bitwie na rzece Hydaspes, co jednak niekoniecznie świadczyło o jego zdolnościach, gdyż wiązało się z wkładem pieniężnym⁷⁷. Z kolei Diodor Sycylijski wspominał o tym, że Ptolemeusz był raniony przez zatrutą strzałę podczas oblężenia Harmateli⁷⁸. Jedynie Justyn nie wspominał o nim ani słowa w swojej *Epitome*⁷⁹.

Ogólnie może dziwić tak powolna kariera Ptolemeusza, tym bardziej że przebywał w najbliższym otoczeniu Aleksandra od najmłodszych lat. Jeśliby jednak dokładnie przeanalizować sytuację na dworze macedońskim po śmierci Filipa II, to zrozumiałe będzie, że Aleksander – choć niekwestionowany następca tronu – nie mógł tak po prostu zmienić struktury dowodzenia armii, w której wysokie stanowiska piastowali wybrani przez Filipa członkowie najpotężniejszych rodów. Odsunięcie od dowodzenia tak wpływowego przedstawiciela elity, jak chociażby Parmenion, który okazał swą wierność Aleksandrowi, byłoby wysoce nieodpowiedzialne. Zapewne wszyscy dowódcy cieszyli się szacunkiem wśród żołnierzy i każda nierozważna decyzja mogłaby spowodować spadek morale w wojsku. Aleksander musiał zdawać sobie sprawę, że wyprawa prowadzona przez niedoświadczonych ludzi będzie obciążona ogromnym ryzykiem poniesienia porażki. Ptolemeusz musiał więc poczekać, aż nadejdzie jego czas⁸⁰.

Po śmierci Aleksandra w 323 r. Ptolemeusz dotarł do Egiptu. Z czasem stało się jasne, że imperium macedońskie bez Aleksandra nie przetrwa jako samodzielny byt⁸¹. Ptolemeusz dopiero po prawie dwudziestu latach ogłosił się królem w 305 r. W ten obcy kulturowo kraj wkroczył jednak z bagażem doświadczeń. Wszak widział, jak Filip II przemienił Macedonię z małego

⁷⁴ Kurcjusz Rufus 8.6.22.

⁷⁵ Kurcjusz Rufus 8.10.21.

⁷⁶ Arrian, *Wyprawa Aleksandra Wielkiego*, 18.5 – jest to opis oparty na przekazie Nearcha.

⁷⁷ W. Heckel, *Ptolemy*, s. 7-8.

⁷⁸ Diodor Sycylijski 17.103.3-7; Kurcjusz Rufus 9.8.20-24. Por. W. Heckel, *Ptolemy*, s. 7-8.

⁷⁹ Marek Junianus Justynus, *Zarys dziejów powszechnych starożytności na podstawie Pompejusza Trogusa*, t. I. Lewandowski, Warszawa 1988.

⁸⁰ W. Heckel, *Ptolemy*, s. 6.

⁸¹ I. Worthington, *Ptolemy I*, s. 7-8.

peryferyjnego państwa w prawdziwą potęgę polityczną i militarną, zaś Aleksander jeszcze pomnożył jej wielkość, przeobrażając ją w imperium. Ptolemeusz zapisał w swej pamięci niepowtarzalną perspektywę rozwoju mocarstwowości państwowej. Po opanowaniu Egiptu, skupił się na budowaniu swojego imperium, jednak w nieco innym wymiarze niż czyniło to dwóch macedońskich władców. W przeciwieństwie do imperium Aleksandra Wielkiego, Egipt ptolemejski był potęgą niezwykle trwałą kulturowo i politycznie. Jak pokazał czas, Ptolemeusz stworzył wspaniałe królestwo, jego dynastia natomiast przetrwała najdłużej, nie tylko spośród innych dynastii hellenistycznych, ale także spośród wszystkich dynastii faraonów. Okres ptolemejski był najbardziej decydującym dla dziejów Egiptu aż do podboju arabskiego w 642 r. n.e.⁸² Jednym z kluczy do sukcesu dworu królewskiego Ptolemeusza był niewątpliwie jego stacjonarny charakter. Pod tym względem miał przewagę w porównaniu z pozostałymi dworami hellenistycznymi, które często przebywały w podróży.

Ptolemeusz, podobnie jak Demetriusz z Faleronu, łączył działalność polityczną z aktywnością w sferze intelektualnej, czynił to jednak w nieco odmienny sposób. Opanowanie Egiptu dało mu możliwość wyrażenia się jako intelektualisty oraz pozwoliło stać się promotorem nauki. Czynił to na kilka sposobów. Istotnym przejawów aktywności intelektualnej była twórczość literacka Ptolemeusza. Niestety do naszych czasów nie zachowała się napisana przez niego relacja z wyprawy Aleksandra zatytułowana *Historia*. Wiadomo jednak, że z tego dzieła korzystał Arrian, pisząc *Wyprawę Aleksandra (Anabasis Alexandri)*⁸³. Z relacji tego autora wynika, że Ptolemeusz napisał swoje dzieło po śmierci Aleksandra, zatem nie był pod żadnym przymusem i nie kierował się nadzieją zysku. Zdaniem Arriana Ptolemeusz opisał to, co się faktycznie wydarzyło⁸⁴. Ważny dla ogólnej oceny *Historii* jest fakt, że król napisał to dzieło osobiście. Był to wyraz swoistego kultu wiedzy, podnosiło prestiż władzy Ptolemeusza i samego dzieła. Co ciekawe, zdaniem Arriana król nie mógł kłamać, zatem autor zakładał, że władza królewska była źródłem wiarygodności. Arrian we wstępie do *Anabazy* stwierdził, że Ptolemeusz *nie tylko brał udział w wyprawach,*

⁸² I. Worthington, *Ptolemy I*, s. 8; I. Bowman, *Teacher Training and the Integration of Handicapped Pupils: Some Findings from a Fourteen Nation UNESCO Study*, „European Journal of Special Needs Education” 1986, vol. 1, z. 1, s. 29-38.

⁸³ Przypuszcza się, że Arrian przy tworzeniu opisów wojennych korzystał z dzieła Ptolemeusza, zaś przy opisie krain geograficznych z przekazu Aristobuła. Należy wysoko oceniać oba dzieła ze względu na to, że obaj autorzy byli uczestnikami wyprawy Aleksandra.

⁸⁴ Arrian, *Wyprawa Aleksandra Wielkiego*.

lecz będąc później sam królem, bardziej unikać musiał kłamstwa, niż ktokolwiek inny⁸⁵. Zdanie to, skądinąd naiwne, świadczy o tym, jak ważny w tamtych czasach był etos uczciwego i prawego władcy.

Ptolemeusz znacznie różnił się od współczesnych mu polityków i władców. Przykładowo Epaminondas, Perykles, Agesilaos czy sam Aleksander, byli świetnie wykształceni, jednak ich aktywność w tym zakresie miała swoje granice. Z kolei Ptolemeusz był władcą nowego wzoru, przedstawicielem nowej epoki. Niewątpliwie stał się inspiracją dla kolejnych pokoleń. Przykładowo cesarz Klaudiusz na wzór władców ptolemejskich zorganizował musejon swojego imienia i sam również oddawał się twórczości literackiej. W ten sposób uznał, że pisarstwo można pogodzić z pełnieniem funkcji władcy⁸⁶.

Król nie tylko sam był intelektualistą, ale również aktywnie przyczyniał się do rozwoju nauki. Kontynuując tradycję królów macedońskich Ptolemeusz wspierał działalność intelektualną poprzez zapraszanie na swój dwór uczonych, zwłaszcza perypatetyków, którym oferował utrzymanie ze środków królewskich i prestiż uczestniczenia w życiu rodziny królewskiej⁸⁷. Uwieńczeniem działalności Ptolemeusza w tej sferze było stworzenie Musejonu w Aleksandrii – największego ośrodka naukowego ówczesnego świata, który wraz z Biblioteką tworzył cały kompleks badawczy. Dobór intelektualistów pracujących w Musejonie i Bibliotece był nieprzypadkowy. Osobistości kandydujące do włączenia do zaszczytnego grona intelektualistów aleksandryjskich poddawane były swoistej selekcji. Król osobiście weryfikował i wybierał tych, którzy spełniali wymagania. W dziele Witruwiusza zachowały się przykłady takiej działalności króla. Pewien Arystofanes z Bizancjum podczas zawodów literackich udowodnił swoją erudycję i w nagrodę został przyjęty do Biblioteki. Z drugiej strony wymownym przykładem wykluczenia z grona objętych patronatem intelektualistów był Zoilus, który poddawał publicznej krytyce dzieła Homera. Król nie został obojętny wobec jego zachowania i mimo prośb Zoilusa, nie przyjął go pod swoją opiekę. Król nie tyle nawet nie wspierał takich intelektualistów, którzy głosili

⁸⁵ Arrian, *Wyprawa Aleksandra Wielkiego*.

⁸⁶ Gajus Swetoniusz Trankwillus, *Boski Klaudiusz*, [w:] *Żywoty Cezarów*, tł. J. Niemirska-Pliszczyńska, Wrocław 1987, 42: *Wreszcie napisał [Klaudiusz] dwa greckie dzieła historyczne: w dwudziestu księgach dzieje Tyrreńczyków i w ośmiu – Kartagińczyków. Ze względu na te prace do dawnego Muzeum w Aleksandrii dodano nowe, nazwane od jego imienia.*

⁸⁷ L. O'Sullivan, *The Regime*, s. 205 – Teofrast cieszył się przyjaźnią Kassandra i Ptolemeusza. Bliska relacja z członkami Perypatu skłoniła Ptolemeusza do zaproszenia na swój dwór Teofrasta, jednak ten się nie zgodził.

niewygodne tezy, co wprost ich fizycznie eliminował⁸⁸. Oba opisy mogą świadczyć o zasadach funkcjonowania patronatu, poza którym egzystencja intelektualistów była co najmniej marna.

Mimo selekcji uczonych przyjmowanych do Musejonu, zdaniem Strootmana, nadworni intelektualisci nie byli na usługach króla. Stanowili natomiast istotną część stosunków filialnych, które kształtowały relacje między pozostałymi dworzanami. Wytwarzaniem dzieł sztuki i dzieł literackich rządził ten sam zrytualizowany system wymiany darów, który rządził także innymi stosunkami dworskimi. Zdobycie prestiżu było ważniejsze niż pieniądze, stąd w zamian za swoje dzieła intelektualisci otrzymywali ponadto przywileje, przysługi i zaszczyty. Oprócz tego uczestniczenie w życiu dworskim dawało udział w dynamicznej wymianie poglądów w międzynarodowej sieci powiązań⁸⁹.

Badacze coraz częściej posługują się stwierdzeniem, że poezja kreuje ideologię władzy, nie zaś ją wysławia⁹⁰. Trudno jednak dostrzec granicę między kreowaniem a wysławianiem. Wydaje się, że te pojęcia się wzajemnie przenikały. Z jednej strony Plutarch przytoczył wypowiedź przedstawiciela cyników, Diogenesa z Synopy, który powiedział: <Arystoteles je śniadanie, kiedy chce Filip, Diogenes wtedy, gdy się spodoba Diogenesowi>, jako że ani obowiązki, ani władza, ani namiestnik nie zaktócają zwykłego trybu życia⁹¹. Z drugiej strony przykładem jest działalność Arystotelesa, który przebywając na dworze Filipa II, posługiwał się dwoma traktatami o władzy królewskiej mającymi być inspiracją dla Aleksandra, którego życie stało się następnie inspiracją kolejnych królów.

⁸⁸ Witruwiusz, *O architekturze ksiąg dziesięć*, tł. K. Kumaniecki, Warszawa 1999, 7.8-9: *W kilka lat później przybył z Macedonii do Aleksandrii Zoilus, który przybrał przydomek Homeromastiks, czyli Bicz Homerowy, i odczytał królowi swoje pisma skierowane przeciw Iliadzie i Odysei. Ptolemeusz widząc, że zaatakowano niezującego ojca poetów i wodza literatury i że gani się tego poetę, którego poematy wzbudziły podziw wszystkich ludów, pelen oburzenia nie dał mu żadnej odpowiedzi. Zoilus, przebywając dłużej w królestwie Ptolemeusza, zmuszony biedą zwrócił się do króla z prośbą o jakąś pomoc. Wówczas król miał mu odpowiedzieć, że Homer, który zmarł przed tysiącem lat, żywi po dziś dzień tysiące ludzi, wobec tego i ten, kto uważa się za większego umysłem, powinien wyżywić nie tylko siebie, lecz i innych. A gdy w końcu został skazany za ojcobójstwo na karę śmierci, różnie o niej mówiono. Jedni przekazali, że Filadelfus kazał go przybić do krzyża, inni, że został ukamienowany na Chios, inni wreszcie, że został żywcem spalony na stosie w Smyrnie. Jakakolwiek śmierć go spotkała, była zasłużoną i odpowiednią karą.*

⁸⁹ R. Strootman *The Birdcage of the Muses. Patronage of the Arts and Sciences at the Ptolemaic Imperial Court, 305-222 BCE*, Leuven-Paris-Bristol 2017, s. 2017, 22-23.

⁹⁰ Ibidem, s. 116.

⁹¹ Plutarch, *O wynnaniu*, [w:] Plutarch, *Moralia (wybór)*, t. II, tł. Z. Abramowiczówna, Warszawa 1988, 604D.

Jeszcze innym przykładem jest należący do dworu Aleksandra filozof Onesikritos z Astypalaj, który napisał wyidealizowany żywot króla, wzorując się na *Cyropedii* Ksenofonta⁹². W ten sposób myśliciele, wysławiając władzę królewską, kreowali również jej wizerunek i tym samym mieli na nią ogromny wpływ.

Powołanie Musejonu było uwieńczeniem aktywności intelektualnej Ptolemeusza i jego starań na rzecz intelektualistów, ale miało ono również wymiar praktyczny. Musejon był swoistym narzędziem służącym władzy w tym kontekście, że zapewniał wychowanie kolejnym pokoleniom władców ptolemejskich⁹³. Podobnie jak Filip sprowadził Arystotelesa do nauczania Aleksandra, tak też Ptolemeusz sprowadził Stratona z Lampsaku, który uczył następców tronu⁹⁴. Na dworze ptolemejskim, podobnie jak u Argeadów, myśliciele stanowili kadre wychowawczą następnych pokoleń władców. Z drugiej strony utworzenie Musejonu miało dalekosiężne konsekwencje również w wymiarze politycznym. Zdaniem Strootmana, Ptolemeusz kreował Aleksandrię na kulturowe centrum świata hellenistycznego. Polityka tego króla miała wydźwięk imperialny, z kolei geografia przez niego kreowana przyczyniła się do zrozumienia świata jako uporządkowanej całości. Znajdowało to uzasadnienie w filozofii stoickiej, która propagowała ideę, że ludzkość stanowi jedną *oikoumene*⁹⁵.

Podsumowanie

O wybitności Demetriusza z Faleronu zaświadczył Cynceron. Demetriusz był filozofem, myślicielem i płodnym twórcą dzieł literackich. Podczas swoich rządów w Atenach wspierał środowisko filozofów, szczególnie upodobał sobie twórczość Homera. W literaturze panuje przeświadczenie, że Demetriusz był pomysłodawcą idei Musejonu w Aleksandrii ze względu na swoją przynależność do Lykejonu oraz domniemanie, iż współtworzył z Teofrastem jego towarzystwo filozoficzne w Atenach. Większość badaczy sądzi, że Demetriusz po przybyciu na dwór aleksandryjski przekonał Ptolemeusza do stworzenia czegoś podobnego do szkoły Teofrasta. Tymczasem według O'Sullivan związek

⁹² Diogenes Laertios 6.16.104, Strabon 15.63.65. Por. R. Strootman *The Birdcage of the Muses*, s. 136.

⁹³ R. Strootman *The Birdcage of the Muses*, 57 przyp. 53; P.M. Fraser, *Ptolemaic Alexandria*, t. I. *Text*, 330-333.

⁹⁴ Straton był nauczycielem dzieci Ptolemeusza I Sotera i Bereniki I; Ptolemeusza II Filadelfosa i Arsinoe II. Następnie po powrocie z Egiptu do Aten, z woli Teofrasta przez prawie dwadzieścia lat kierował Lykejonem.

⁹⁵ R. Strootman *The Birdcage of the Muses*, s. 151; H. Maehler, *Alexandria, the Mouseion, and cultural identity*, [w:] *Alexandria, Real and Imagined*, red. A. Hirst, M. Silk, Turnhout 2004, s. 6-7.

Demetriusza z Perypatem wynikał raczej z powiązań politycznych niż jego rzeczywistej przynależności do tej szkoły filozoficznej. Nieścisłości i nadinterpretacje badawcze mogą doprowadzić do błędnych wniosków. Źródła świadczą jedynie o tym, że Demetriusz pomógł Teofrastowi kupić ziemię pod jego ogród do spotkań filozoficznych, a to nie oznacza, że współtworzył jego szkołę filozoficzną. Co więcej w późniejszej tradycji, np. u Diogenesa Laertiosa, brak jest jakichkolwiek związków Demetriusza z Musejonem. Apokryficzny *List Pseudo-Arysteasza* poświadcza jedynie, że Ptolemeusz II Filadelfos zatrudnił Demetriusza do wykonania zadania na rzecz Biblioteki⁹⁶.

Wydaje się zatem, że badacze, skupiając uwagę na postaci Demetriusza jako pomysłodawcy idei Musejonu w Aleksandrii, popełniają błąd i nie doceniają osoby króla Ptolemeusza I Sotera. Mogłoby się wydawać, że Ptolemeusz do czasu przybycia do Egiptu zupełnie nie doceniał sfery intelektualnej i się nią nie interesował i dopiero zainspirowany działaniem intelektualistów zaczął to czynić. Analiza jego życiorysu świadczy jednak o czymś innym. Powraca zatem pytanie: Czy pomysłodawcą Musejonu w Aleksandrii mógł być Ptolemeusz? Możemy wskazać wiele argumentów potwierdzających taką hipotezę. Wczesną edukację Ptolemeusz zawdzięczał swojej matce, Arsinoe, która nauczyła go czytać i pisać. Ważne jest, że nie poprzestał na samych tylko podstawach, lecz poszedł krok dalej i napisał dzieło literackie o wyprawie Aleksandra zatytułowane *Historia*. Było to przełomowe, gdyż żaden z dotychczasowych władców i innych przywódców politycznych czy dowódców, mimo wykształcenia pobieranego u najlepszych filozofów, nie napisał utworu literackiego. Od swej młodości Ptolemeusz przebywał na macedońskim dworze dwóch najpotężniejszych Argeadów, Filipa II i Aleksandra III Wielkiego oraz uczestniczył w wielkiej wyprawie na wschód. Była to wspaniała okazja do uczenia się nie tylko sztuki przywództwa, ale również troski o intelektualistów i wychowanie młodego pokolenia władców. W wyniku tych doświadczeń Ptolemeusz, będąc już w Egipcie, zaprosił na dwór aleksandryjski Stratona z Lampsaku, który kształcił jego potomków. Co więcej Ptolemeusz powołał największe stowarzyszenie uczonych w antyku – Musejon w Aleksandrii, który nie tylko stwarzał przestrzeń dla nauczycieli następców tronu, ale zapewniał także wzmocnienie i utrwalenie greckiej tożsamości w wysoko rozwiniętym kulturowo Egipcie.

Warto również podkreślić, że Ptolemeusz na długo przed przybyciem Demetriusza do Aleksandrii miał szansę poznać ideę musejonu i stowarzyszeń filozoficznych. Po pierwsze ze względu na obecność Arystotelesa na dworze ma-

⁹⁶ *List Pseudo-Arysteasza*, s. 121-167.

cedońskim. Stąd mało przekonujące jest twierdzenie, iż to dopiero Demetriusz przyniósł ten pomysł z Aten. A jeśli nawet Ptolemeusz założył Musejon zainspirowany przez jakiegoś intelektualistę, to bardziej prawdopodobnym kandydatem powinien być Straton, nauczyciel dzieci Ptolemeusza. Jeszcze inną kwestią jest to, że takie stawianie sprawy sugeruje, iż Musejon był kopią Lykejonu, co do tego natomiast mamy uzasadnione wątpliwości. Samo zaś zagadnienie rozwoju idei musejonu wymaga odrębnych badań. Niemniej jednak Ptolemeusza bez wątpienia można nazwać królem-intelektualistą i promotorem nauki. Jego biografia dowodzi, iż posiadał niezwykle zdolności oraz umiejętności, a także upór w dążeniu do celu. Wszystko to sugeruje, iż Ptolemeusz ma równe, o ile nie większe od Demetriusza, szanse być pomysłodawcą Musejonu w Aleksandrii.

Na zakończenie warto podkreślić, że takie postaci, jak Ptolemeusz I Soter i Demetriusz z Faleronu, stały się w późniejszych czasach postaciami wzorcowymi. Z biegiem czasu aktywność intelektualna stała się ważnym elementem kultury europejskiej i stałą cechą kształcenia osób pełniących funkcje publiczne i polityczne. Powołanie przez Ptolemeusza Musejonu w Aleksandrii dało przestrzeń i warunki do pracy najtęższym umysłom ówczesnego świata. Wspólny wysiłek władcy i intelektualistów doprowadził do tego, że Musejon stał się niekwestionowaną inspiracją dla kolejnych pokoleń i pozostaje nią do dziś⁹⁷.

Bibliografia

- Atenajos, *Uczta mędrców*, ed. K. Bartol, J. Danielewicz, Poznań 2010.
- Barnes R., *Cloistered Bookworms in the Chicken-Coop of the Muses: The Ancient Library of Alexandria*, [w:] *The Library of Alexandria. Centre of Learning in the Ancient World*, ed. R. MacLeod, London-New York 2000.
- Bouché-Leclercq A., *Histoire des Lagides*, Paris 2007.
- Bowman I., *Teacher Training and the Integration of Handicapped Pupils: Some Findings from a Fourteen Nation UNESCO Study*, „European Journal of Special Needs Education” 1986, vol. 1, z. 1.
- Carney E.D., *King and Court in Ancient Macedonia. Rivalry, Treason and Conspiracy*, Swansea 2015.
- Charytoniuk J., *Demetriusz z Faleronu a organizacja Musejonu w Aleksandrii*, „Studia Podlaskie” 2021, nr 29.

⁹⁷ Ciekawym przykładem jest XVI-wieczny instytut naukowy Tycho Brache, którego sylwetka została przedstawiona w artykule Krystyny Szelażowskiej zatytułowanym *Tycho Brache i Uraniborg na wyspie Hven – XVI-wieczny interdyscyplinarny instytut naukowy*, [w:] *Norden. Historia, współczesność i sąsiedzi. Studia skandynawistyczne*, red. J. Osiński, I. Zawiślińska, Płock 2024, s. 43-67.

Chodkowski R.R., *Życie Ajschylosa. Wstęp – przekład – komentarz*, „Roczniki humanistyczne” 1993, t. XLI, nr 3.

Diogenes Laertios, *Żywoty i poglądy słynnych filozofów*, tł. I. Krońska, K. Leśniak, W. Olszewski przy współpr. B. Kupisa, Warszawa 2004.

Eustacjusz z Tesaloniki, *Commentarii ad Homeri Iliadem*, [w:] *Demetrius of Phalerum. Text, Translation and Discussion*, ed. W.W. Fortenbaugh, E. Schütrumpf, New York 2000.

Flawiusz Arrian, *Wyprawa Aleksandra Wielkiego*, tł. H. Gesztoft-Gasztold, Wrocław 2004.

Fraser P.M., *Ptolemaic Alexandria*, t. I. *Text*, New York 1972.

Fraser P.M., *Ptolemaic Alexandria*, t. II. *Notes*, New York 1972.

Gajus Swetoniusz Trankwillus, *Boski Klaudiusz*, [w:] *Żywoty Cezarów*, tł. J. Niemirska-Pliszczyńska, Wrocław 1987.

Gottschalk H.B., *Demetrius of Phalerum: A Politician among Philosophers and a Philosopher among Politicians*, [w:] *Demetrius of Phalerum. Text, Translation and Discussion*, ed. W.W. Fortenbaugh, E. Schütrumpf, London-New York 2000.

Hammond N.G.L., *Dzieje Grecji*, Warszawa 1973.

Heckel W., *Ptolemy: A Man of His Own Making*, [w:] *Ptolemy I Soter. A Self-Made Man*, red. T. Howe, New York-London 2018.

Jerzy Synkellos, *Ecloga Chronographica*, [w:] *Demetrius of Phalerum. Text, Translation and Discussion*, ed. W.W. Fortenbaugh, E. Schütrumpf, New York 2000.

Jurewicz O., *Historia literatury bizantyńskiej*, Wrocław 2007.

Klaudiusz Elian, *Opowiadki rozmaite. Listy wieśniaków*, tł. M. Borowska, Warszawa 2005.

Kotlińska-Toma A., „*Simus Ergo Hilares*” Słów kilka o poematach epickich w interpretacji homerystów, „*Symbolae Philologorum Posnaniensium*” 2010, nr XX/2.

Kwintus Kurcjusz Rufus, *Historia Aleksandra Wielkiego*, tł. L. Winniczuk, Warszawa 1976.

List Pseudo-Arysteasza, komentarz i tł. M. Wojciechowski, „*Studia Theologica Varsoviensia*” 2002, nr 1.

MacLeod R., *Introduction: Alexandria in History and Myth*, [w:] *The Library of Alexandria. Centre of Learning in the Ancient World*, ed. R. MacLeod, Londyn-New York 2000.

Maehler H., *Alexandria, the Mouseion, and cultural identity*, [w:] *Alexandria, Real and Imagined*, red. A. Hirst, M. Silk, Turnhout 2004.

Marcus Tullius Cicero, *O państwie. O prawach. O powinnościach*, Warszawa 1960.

Montanari F., *Demetrius of Phalerum on Literature*, [w:] *Demetrius of Phalerum. Text, Translation and Discussion*, ed. W.W. Fortenbaugh, E. Schütrumpf, London-New York 2000.

Mosse C., *Demetrius of Phaleron: a philosopher in power?*, [w:] *Alexandria, third century B.C. The knowledge of the world in a single city*, ed. Ch. Jacob, F. de Polignac, Alexandria 2000.

Natali C., *Aristotle. His Life and School*, Princeton 2013.

O'Sullivan L., *The Regime of Demetrius of Phalerum in Athens, 317-307 BCE. A Philosopher in Politics*, Leiden-Boston 2009.

Oldfather C.H., *Diodorus of Sicily in Twelve Volumes. An English Translation*, vol. 4-8, Cambridge-London 1989.

O'Sullivan L., *The Law of Sophocles and the Beginnings of Permanent Philosophical Schools in Athens*, „Neue Fogle“ 2002, t. 145.

Platon, *Uczta*, t. W. Witwicki, Warszawa 1975.

Plutarch, *O wygnaniu*, [w:] Plutarch, *Moralia (wybór)*, t. II, tł. Z. Abramowiczówna, Warszawa 1988.

Plutarch, *Żywot Aleksandra*, [w:] Plutarch, *Żywoty sławnych mężów*, ed. M. Brożek, T. Sinko, Wrocław 1955.

Satyros aus Kallatis, *Sammlung der Fragmente mit Kommentar*, ed.-S. Schorn, Bazylea 2004.

Sollenberger M.J., *Diogenes Laertius' Life of Demetrius of Phalerum*, [w:] *Demetrius of Phalerum. Text, Translation and Discussion*, ed. W.W. Fortenbaugh, E. Schuttrumpf, London-New York 2000.

Strootman R., *The Birdcage of the Muses. Patronage of the Arts and Sciences at the Ptolemaic Imperial Court, 305-222 BCE*, Leuven-Paris-Bristol 2017.

Szelągowska K., *Tycho Brache i Uraniborg na wyspie Hven – XVI-wieczny interdyscyplinarny instytut naukowy*, [w:] *Norden. Historia, współczesność i sąsiedzi. Studia skandynawistyczne*, red. J. Osiński, I. Zawiślińska, Płock 2024.

Tracy S.V., *Demetrius of Phalerum: Who was He and Who was He Not?*, [w:] *Demetrius of Phalerum. Text, Translation and Discussion*, ed. W.W. Fortenbaugh, E. Schuttrumpf, London-New York 2000.

Tufano S., *A New Hypothesis on Aristoxenus' Words and the Birth of the Legend of Epaminondas*, „Eos” 2023, vol. 110.

Witruwiusz, *O architekturze ksiąg dziesięć*, tł. K. Kumaniecki, Warszawa 1999.

Worthington I., *Ptolemy I. King and Pharaoh of Egypt*, New York 2016.